

Játsszunk Bartókot...

az I. forduló zenéiről

Bartók alábbi kompozícióiról írott tájékoztatók megtalálhatók Kroó György: „BARTÓK KALAUZ” című kötetében

Cím	Oldalszám
4. Táncszvit	116
5. Cantata profana	160.
6. Magyar képek	51.
8. III. zongoraverseny	251.
9. Kossuth – szimfóniai költemény	9.
11. Román népi táncok	76.
12. III. vonósnégyes	139.
13. II. zongoraverseny	171.
15. Kontrasztok	205.
17. A kékszakállú herceg vára	60.
18. A fából faragott királyfi	84.
19. I. és II. rapszódia – népi táncok heg.-re és zong.-ra	145.
22. Concerto	231.

Továbbiak (nincsenek az előbbi kötetben)

Scherzo oder Fantasie zongorára

Pozsonyban keletkezett és Bartók gimnazistaéveinek azt a fejlődési szakaszát példázza, amikor, bár még nem részesült komoly zeneszerzés oktatásban, mohón és ösztönösen szívta fel az élményeket és nagy könnyedséggel komponált. Önálló hangja természetesen még nem volt, de Chopin- és Brahms- emlékek nyomán figyelemre méltó ügyességgel írt például romantikus *scherzót* (H-dúrban), amelyet dedikálva átnyújthatott barátnőjének Lator Gabriellának.

Magyar népdalok énekhangra, zongorakísérettel

Az új magyar muzsika történetének mérföldköve: Bartók Béla és Kodály Zoltán első ízben tett közzé egy füzetre valót, „*hogy a nagyközönség megismerje és megkedvelje a népdalt*”. Az 1-10 dal Bartók, a 11-20 Kodály feldolgozása. Annak idején harminckét esztendőbe telt, míg a füzet 1500 példánya elfogyott és érdemes volt kisebb átalakításokkal újra megjelentetni.

Ma zenetörténeti dokumentumnak számít, hogy a kottarész, az utószó és a jegyzetanyag, Bartók és Kodály kézírásának fakszimiléje, ünnepi kiadásban jelent meg (Béla Bartók – Zoltán Kodály, *Hungarian Folksongs for Song and Piano*, Reprint of the original manuscript with commentaries by Denijs Dille, Editio Musica 1970.).

Ne a zongorakíséret kompozíciós értékeit, eredetiségét keressük ezekben a kottaolvasó laikusokat megmozgatni és nevelni akaró, igen egyszerű letétekben. („*A hazai viszonyokra való tekintetből tettük, hogy a dallam a kíséretben is megvan... dalolni valót adtunk, nem zongorázni valót*” – írják utószavukban.) A dallamok harmonizálása is óvatos tapogatódzás még a dúr-moll rendszertől való elszakadásra, modális kadenciák kialakítására. Az 1938-ban keltezett második kiadás itt-ott javított az első változaton: kihagyta az egyik dalt (mert utóbb kiderült, az „*Ucca ucca*” nem népdal, hanem népies műdal), javított az ütembeosztáson, a kíséretben, néhol pótolta az énekszólamban a népi előadás ornamenseit. Voltaképpen még így sem „koncert-letét”, amit közvetve az a tény is bizonyít, hogy amikor Bartók 1928-ban Medgyaszay Vilma énekesnővel lemezre játszotta az 1-2-3, 8. és 9. dalokat, jelentékeny átdolgozással vette csak hasznát az 1906-os eredeti zongora-kíséretnek. Bartók még 1906-ban elkészített tíz újabb magyar népdalfeldolgozást a tervezett, de érdektelenség folytán elvetélt II. füzetéhez.

Tíz könnyű zongoradarab

A sorozat 1908. késő tavaszán készült. 1910. március 15-én, a Lipótvárosi Casino Művész Estélyén játszott belőlük először, mégpedig a Medvetáncot és az Este a székelyeknél-t. Bartók zongoradarabjai közül az I. román tánc mellett ez a két darab vált slágerre. A kompozíció igazi sorozat. A tételek egymásutánjának logikája, rendszere van. Általában egy népzenei ihletésű tétel váltakozik egy nem népzenei karakterűvel. Tulajdonképpen 10 + 1 darabból áll a sorozat, az elején ugyanis egy számozatlan bevezető résszel, az „Ajánlás” -sal kezdődik. Az „Este a székelyeknél” című darabról azt mondta Bartók, hogy témái sajátjaim de az erdélyi magyar népdalok stílusát követik. Két témája közül az első parlando ritmusú, a másik inkább táncos. A sorozat legjelentősebb tétele a Medvetánc. Kopogó, osztinató ritmusa a magyar népdal kanásztánc ritmusképletét variáló témaritmus.

Allegro barbaro

Az 1911. esztendő Bartók kompozíciója ugyan az egyfelvonásos „Kékszakállú” de a továbbiakban fontosságban vetekedik vele ez az alig háromperces zongoradarab. Maga a cím is szimbolikus: Allegro barbaro. Kodály Zoltán visszaemlékezése szerint párizsi szereplésük alkalmával egy francia kritikus nevezte zenéjüket barbárnak. Szabolcsi Bence állítása szerint Bartóknak ez a darabja nagy hozzájárulás volt a huszadik század elejének európai zenéjéhez.

Az Allegro barbaro fő jellemzőjeként a barbár makacssággal ismétlődő ritmusképleteket, az osztinató elvet, a motívum tengelyében álló kisterc feszültséget szokásos emlegetni, ahogyan ez Igor Sztravinszkij nyers kelet-európai zenéjéről is elmondható

27 két- és háromszólamú kórusmű.

Az 1920-as és 30-as években a zenei népművelés az iskolai kóruskultúra és az ifjúsági zenei mozgalom felvirágzott Magyarországon. Ez a folyamat elsősorban Kodály Zoltán tevékenységének köszönhető, aki jónéhány, gyerekek számára komponált kórusművet alkotott. Ezzel szemben Bartók Béla a harmincas évek elején inkább hangszeres műveket írt. Kodály ösztönzésére azonban 27 egyne- műkari kórusművet komponált, Az általa is gyűjtött népdalok szövegeiből több, mint harmincat kiválasztott, majd átdolgozásuk után megzenésítette őket. Így született meg 27 két- és háromszólamú kórusműveinek gyűjteménye 1936. Karácsonyára. *„Nagy öröm volt számomra, ahogy a próbák alatt először hallottam az én kis kórusaimat ezeknek a gyermekseregeknek az ajkán felhangzani”*- mondta Bartók Béla. A huszonhét kórusmű közel hat évtizedes utóélete során különböző kiadásban látott napvilágot, gyermekkórusok, nőikarok százai, ifjú énekesek ezrei énekelték őket.

Gyermekeknek

A „Gyermekeknek” című, 1908-09-ben írt zongoradarab-sorozat új fejezetet nyitott Bartók életében: a hangszeres népdalfeldolgozások fejezetét. A Kodály Zoltánnal együtt megjelentetett „Magyar népdalok” után ez volt az első nagyobb szabású sorozat, amely a népdal megismertetését, művészi keretbe foglalását, zenei és szellemi értékeinek széleskörű hasznosítását tűzte ki célul. A 4 füzetben közreadott sorozat kis darabjai magyar és szlovák népdalok feldolgozásai.

Négy tót népdal

A Négy tót népdal, mai címhasználattal a **Négy szlovák népdal**, párja az 5 részből álló, ugyancsak 1917-ben keletkezett „Tót népdalok” című ciklusnak. A Négy tót népdal kíséret nélküli Zólyom megyei népdalokon alapszik. Eltérő azonban a két sorozat nemcsak letétben, hanem tárgyban is, Míg a férfikari 'Tót népdalok' a háborúból merítik témájukat, a zongorakíséretes, vegyeskarra komponált 'Négy tót népdal' vidám képeket sorakoztat egymás mellé. Lakodalmas az első, Szénagyűjtéskor énekelt dal a második, Táncdal a harmadik és a negyedik. A mű 1917. január 5-én szólalt meg először, a budapesti Zeneakadémia nagytermében.

Mikrokozmosz

Bartók Béla hat füzetbe rendezett nagy sorozata 1940-ben jelent meg a Boosy and Hawkes (Búzi end Hóksz) kiadónál A sorozatot második **fiának, Péternek ajánlotta**, aki 1933-ban nagyon kérte Bartókot, hogy taníttassa zongorázni. *„Gondoltam egy nagyot és merészet – írta egyszer Bartók – és magam fogtam ehhez a számomra kissé nehéz feladathoz.”* Így lett aztán a Mikrokozmosz **alcíme: „Zongoraiskola a kezdet kezdetétől.”**

A kiadás előszavában Bartók pontosan megfogalmazta a Mikrokozmosz rendeltetését. *„Ezeknek a zenedaraboknak első 4 füzet azzal a szándékkal készült, hogy a zongorázni tanulók – akár gyerekek, akár felnőttek – benne a kezdet kezdetétől fogva tanulásra alkalmas, lehetőleg minél egyszerűbb technikai problémára kiterjedő, nehézségi fokozatok szerint rendezett anyagot találjanak. Sőt, az I. II. III. füzet anyagát úgy alakítottuk, hogy elképzelésünk szerint a tanítás első vagy másfél esztendejére egymagában is elegendő legyen.”*

Bartók tehát külön választja az I. – IV. tanulásra szánt füzeteket az V és VI. füzettől, amelyek már hangversenyre szánt kompozíciókat tartalmaznak, sőt tovább menve az I. és II. füzetet is külön említi speciális zongoraiskolaként

A hat füzetből álló 153 darabot tartalmazó sorozatban a hagyományos dúr/moll harmóniak fel- lazítására törekedett, A címben is jelölt „kis világ” zenei jelenségein keresztül a „makrokozmoszsal”, a nagy világgal kívánja megismertetni mindazokat, akik a Mikrokozmosz hat füzetét végig tanulják, végig játsszák.

Bartók a Mikrokozmosz egyes darabjait nem folyamatosan, hanem csoportokban komponálta, és a kötetek beosztását feltehetően csak a kiadása előtt készítette el. A sorozat egyik jellegzetessége, hogy számos darab egészen közeli rokonságban áll a nagy Bartók művek egy-egy részletével, témájával. Ez is utal arra, hogy a 20. század nyelvén megírt zongoraiskola – **Mikrokozmosz, Kis világ, - elvezet a Makrokozmoszba, a 20. századi zene nagy világába.**

1927-től szerzői estjein Bartók rendszerint a Mikrokozmoszból is műsorára tűzött egy-egy darabot. Elsősorban **az V. és VI. füzet** darabjai szolgáltak meg előadásában. Ez a két kötet már **előadási darabokat is tartalmaz.** Ilyen például a **Paprikajancsi**, amelynek megfogalmazása igazi telitalálat. A fel-le villanó rövid futamok, a táncszerű fordulatok, a groteskséget jelző váratlan harmóniak láttatóan idézik elénk egy vidám, bolondos bohócfigura képét.

Negyvennégy duó két hegedűre

A sorozat dr.Erich Doflein professzor ösztönzésére keletkezett, aki feleségével közösen dolgozott a *Hegedűiskola* c. kötetük első kiadásán és a *Hegedűmuzsika* c. gyűjtemény összeállításán. A kezdő és fiatal zenekedvelők technikai fejlesztésének a sokoldalú hallás- és ízlésneveléssel való összekötését tűzték ki célul maguk elé. A szokásos, stílusosan közömbös iskolai zenét valódi hegedűmuzsikával kívánták pótolni, ami nem árulja el rögtön a tisztán tanító szándékot. A múltból vett példákat össze lehetett válogatni, a jelenkori anyagot újonnan kellett megírni. Hindemith és Orff késznek mutatkozott, hogy nagyobb számú gyakorlattal adózzanak a célnak. A másik nagy mester, akiről azt remélte Doflein professzor, hogy ezt a feladatot megértéssel kezeli, Bartók lehetett. Hozzá fordultak tehát és megkérdezték, hogy a „Gyermekeknek” c.

gyűjteményből néhány zongoradarabot hegedűduókká dolgozzanak át, vagy pedig inkább ő maga végezné azt el. Bartók válaszlevelében elvetette az átdolgozást és közölte, hogy inkább új duókat ír. 1930 decemberében, Freiburgban, I. zongoraversenyének ősbemutatója alkalmával találkoztak és komoly megbeszélést folytattak. A zeneszerző hamarosan el is küldött néhány duót, amelyek azonban az elképzelt játékosokkal szemben túl nagy követelményeket támasztottak. Ma ezek a ciklus utolsó darabjai. Hosszas levelezés során pontról pontra végigvették a kezdő hegedűsök technikai, zenei készségének fontos pontjait, elérhető képességeit, azok fejlesztésére irányuló lépéseket. Közben folyamatosan érkeztek az egyre „könnyebb” duók, végezetül a mai ciklus első darabjai.

A 44 duó teljes sorozata 1933-ban jelent meg a bécsi Universal kiadónál, négy füzetben. A kiadás rövid előszavát feltehetően Bartók maga fogalmazta meg németül: *„Ezeknek a duóknak mindegyikében – kettő kivételével – egy-egy paraszt-dallam szerepel, mint (fő)téma. Sorrendjük megállapítása nehézségi fokozat szerint történt. Hangversenyen való előadásuknál természetesen ne ez a sorrend legyen irányadó; célszerűbb az előadásra kiválasztott számokat egy vagy több, tervszerűen összeállított sorozatba foglalni és egyes sorozatok számait 'attacca' játszani.”* A mű ősbemutatójának műsora Bartók nyilatkozatát idézte: *A 44 duó ugyanarra a célra készült, mint annak idején a „Gyermekeknek” c. sorozat: Hadd jussanak a tanulók a tanulás első egynéhány évében olyan előadási művekhez, amelyekben a népi zene keresetlen egyszerűsége annak dallambeli és ritmusbeli különbségével együtt megvan.”*

Míg a *Gyermekeknek* ciklusában Bartók csak magyar és szlovák népdalokat dolgozott fel, a 44 duóban úgyszólván valamennyi kelet-európai népzeneből merített. Ez nemcsak arra vall, hogy 1909. óta milyen nagy mértékben növekedett meg Bartók népzenei horizontja, hanem arra is, hogy a német – vagy tágabb értelemben nyugat-európai – zenészeknek szánt szándékkal ízelítőt akart adni Kelet-Európa gazdag népdalkincséből. A magyar anyag természetesen dominál a sorozatban, mellette azonban nagy számban találunk román népdalokat, szlovák, rutén, szerb, ukrán és arab dallamokat.